

ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДО ЗМІСТУ ПОСІБНИКІВ ЕЛЕКТИВНИХ КУРСІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Т. К. Полонська,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

У статті розглядається проблема добору навчального матеріалу до змісту посібників елективних курсів з іноземних мов для старшої (профільної) школи, що входять до складу філологічного профілю, розширюють і поглиблюють його додатковою профільно-орієнтованою інформацією в порівнянні з чинними підручниками для профільного рівня. Особливу увагу приділено тексту як основній одиниці профільно-орієнтованого навчання іноземної мови (зокрема, текстам для вивчального, ознайомлювального і переглядового читання; принципам і критеріям добору текстів для елективних курсів).

Ключові слова: *іноземна мова, профільно-орієнтоване навчання, елективні курси, зміст посібника, добір навчального матеріалу.*

Постановка проблеми. У зв'язку з інтеграцією України до єдиного європейського освітнього простору посилюється процес модернізації вітчизняної шкільної освіти в цілому та іншомовної зокрема. Навчальний предмет «іноземна мова» відіграє одну з провідних ролей у розширенні освітнього світогляду учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) завдяки міждисциплінарному предметному змістові та інтегративності цілей навчання іноземної мови. Вивчення іноземної мови є ефективним засобом соціалізації, самовираження, інтелектуального, емоційного і морального розвитку особистості. Одним із важливих і обов'язкових компонентів профільного навчання є елективні курси (або курси за вибором), які поглиблюють і модифікують зміст профільного курсу іноземної мови з метою його засвоєння на рівні, необхідному для задоволення різноманітних пізнавальних інтересів старшокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на зростаючу кількість публікацій з питань профільного навчання іноземних мов у старшій школі засобами елективних курсів, лише незначна їх кількість стосується окремих аспектів добору навчального матеріалу до змісту елективних курсів з іноземних мов (М. О. Столба – загальні принципи добору змісту профільного навчання іноземної мови в межах елективних курсів; Г. І. Вороніна – критерії добору текстів до елективних курсів; А. О. Колесников – добір змісту навчання для елективного курсу «Німецька мова в туристичній індустрії»; В. В. Сафонова і П. В. Сисоєв – добір і розподіл тематики елективних курсів із культурознавства Британії та США. Що ж стосується специфіки добору на-

вчального матеріалу до змісту посібників елективних курсів з іноземних мов для старшої школи ЗНЗ у порівнянні зі змістом підручників для профільного рівня, то це питання залишилося поза увагою дослідників.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у визначенні особливостей та критеріїв добору навчального матеріалу до змісту посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів старшої (профільної) школи ЗНЗ у порівнянні зі змістом навчальних матеріалів чинних підручників для профільного рівня.

Виклад основного матеріалу. Елективні курси з іноземних мов – це обов’язкові навчальні курси, що є засобами забезпечення варіативного компонента змісту навчання, входять до складу філологічного напрямку (профіль – іноземна філологія) і реалізуються за рахунок шкільного компонента навчального плану. Це демонструє невіддільність змістового наповнення елективних курсів від змісту загальної шкільної іншомовної освіти. Елективні курси разом із профільним предметом забезпечують наступність змісту загальної і професійної освіти та вмотивований вибір старшокласниками своєї професійної освіти і майбутньої діяльності, пов’язаної зі знанням іноземної мови.

Зміст елективних курсів, поглиблюючи теоретичну профільну підготовку, сприяє оволодінню учнями ширшими знаннями практичного і прикладного характеру з профілюючого предмета «іноземна мова», елементами професійно важливих якостей з обраного профілю, підвищенню рівня сформованості універсальних загальнонавчальних умінь, закріпленню навичок володіння ключовими компетентностями. Отже, елективні курси мають містити новий для школярів навчальний матеріал або ж нові види і способи діяльності за предметним змістом.

У зв’язку з цим виникає потреба в забезпеченні старшокласників, які обрали іноземну мову для поглибленого оволодіння окремими аспектами своєї майбутньої професії, відповідними навчальними посібниками, які мають розширити межі підручників з іноземних мов для ЗНЗ, містити новітню додаткову і довідкову інформацію з певного напрямку (профілю). Такі посібники передбачають використання дидактично, психологічно та методично доцільно дібраних методів, форм і видів навчання, що узгоджуються як із сучасними підходами до навчання іншомовного спілкування, так і з профілізацією його змісту залежно від обраного профілю навчання.

Базові, профільні та елективні курси виконують різні функції в системі профільного навчання, відповідно, мають істотні відмінності в цілях і змісті. Мінімальний рівень змісту базових курсів та основні напрями і теми профільних предметів встановлюються державним освітнім стандартом, тоді як тематика і зміст елективних курсів визначається учителем і затверджується адміністрацією ЗНЗ.

Профілізація іноземної мови зумовлює розширення і поглиблення змісту її навчання. За своїми *кількісними* (обсяг) і *якісними* (глибина) *показниками*

він значно відрізняється від базового загальноосвітнього курсу. Щодо *кількісних показників*, то він має містити більший обсяг інформації з тематики спілкування, а також може включати додаткові відомості з різних сфер іншомовної освіти.

Порівняно зі змістом базового предмета в елективних курсах збільшується кількість тем, видів і типів текстів з орієнтацією на профіль навчання і майбутню професію, відбувається розширення світогляду учнів у зв'язку з обраним профілем. Елективний курс відображає якісну відмінність від профільного, не дублюючи його змісту. Добір матеріалів до змісту навчальних посібників елективних курсів залежить від його цілей і завдань: поглиблення або розширення профільного курсу, здійснення міждисциплінарної інтеграції, реалізації прикладної спрямованості навчання в межах профілю (тобто орієнтація навчання на засвоєння елементарних основ майбутньої професійної діяльності) тощо. Зміст елективних курсів має поглибити професійний інтерес старшокласників, допомогти їм вирішити проблеми професійного самовизначення, побачити спектр професій, які можна здобути в перспективі.

Добір змісту елективного курсу потребує використання як морфологічно, так і функціонального аналізу. При морфологічному аналізі з'ясовується взаємозв'язок предметного змісту елективного курсу зі змістом базових і профільних курсів із культурологічних, компетентнісних, наукових і професійних позицій. Аналіз функцій навчального змісту свідчить, що зміст повинен відображати опис навчальних об'єктів, процесів і явищ, їх якісне пояснення, усвідомлення та розуміння як на теоретичному рівні, так і на рівні практичного перетворення дійсності.

Зміст навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів старших класів має забезпечити поглиблене і професійно зорієнтоване оволодіння предметом (досягнення рівня іншомовної комунікативної компетентності за шкалою, рекомендованою європейськими стандартами), створити умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, мотивів, здібностей, намірів для формування чіткого орієнтування на певний вид майбутньої професійної діяльності, пов'язаної зі знанням іноземної мови.

Підґрунтям для добору навчальних матеріалів до змісту посібників елективних курсів з іноземних мов для учнів 10–11-х класів ЗНЗ виступають компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, особистісно орієнтований і культурологічний підходи.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (освітня галузь «Мови і літератури») чітко визначає зміст іншомовної освіти на базовому і профільному рівнях, який виражено у предметних компетентностях: мовленнєвій, мовній (лінгвістичній), соціокультурній і діяльнісній [2].

Компоненти змісту навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов визначаються відповідно до зазначених вище компетентностей у трьох аспектах: предметному, процесуальному і мотиваційному [4, с. 58–61].

Предметний аспект змісту елективних курсів включає такі компоненти: сфери спілкування; теми спілкування; ситуації спілкування; тексти, що слу-

гують практичною основою для оволодіння іноземною мовою; соціокультурний матеріал (культуроснавчий, країнознавчий, лінгвокраїнознавчий); мовні знання й навички.

Складниками *процесуального аспекту* змісту елективних курсів є: мовленнєві навички й уміння; компенсаційні вміння; навчальні вміння, пов'язані з інтелектуальними процесами; навчальні вміння, пов'язані з організацією навчальної діяльності.

Мотиваційний аспект включає пізнавальні й соціальні мотиви. Пізнавальний мотив є домінуючим у загальній структурі мотивації, оскільки він визначає навчальну діяльність і формування ставлення до неї.

Вибір і визначення обсягу предметного змісту елективного курсу (*про що говорити, читати, писати, слухати*) здійснюється відповідно до навчальної програми елективних курсів, пізнавальних і комунікативних завдань. Тематика спілкування повинна відповідати реальним інтересам і можливостям старшокласників, їхнім потребам, бути особистісно значущою для них, створювати умови для виявлення творчої активності та самостійності, сприяти соціалізації й адаптації, надавати можливість для вибору індивідуального освітнього шляху, усвідомленого професійного самовизначення.

Засадами для вибору тем спілкування слугують потреби і мотиви школярів у відповідній сфері, у якій здійснюється навчання. У тематику елективних курсів до особистісної, публічної та освітньої сфер спілкування додається професійно орієнтована. Визначення тем здійснюється згідно з критеріями комунікативної цінності (потреби) для усного й письмового спілкування, освітньої та виховної значущості, доступності й відповідності навчальному та життєвому досвіду, інтересам і віку школярів.

Зміст навчальних посібників елективних курсів вимагає спеціальних тем, які були б наближеними до майбутніх життєвих потреб старшокласників. У зв'язку з цим передбачається використання відповідних матеріалів у вигляді текстів для читання й аудіювання, творчих комунікативних завдань, які задовольняли б комунікативні наміри учнів у межах обраного ними профілю.

Особистість старшокласника спрямована на майбутню професійну діяльність. Це сприяє розвитку професійних інтересів, прагненню до засвоєння інформації про об'єкт їхнього підвищеного інтересу тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність у виділенні в межах предметного аспекту окремої сфери спілкування, у якій зміст спілкування адекватно відображав би професійний напрям розвитку особистості старшокласника.

Для задоволення комунікативних потреб старшокласників з їхніми прогнозами на майбутню професійну діяльність значну роль відіграють навчально-мовленнєві ситуації, які диференціюються як за змістом, так і за умовами прогнозованого їх використання (наприклад, досвід майбутньої професійної діяльності).

Соціально і педагогічно доцільною тенденцією розвитку іншомовної освіти у старших класах є посилення культурологічного контексту змісту навчан-

ня. Важливим елементом змісту культурологічного спрямування навчання є енциклопедичні та фонові знання.

Енциклопедичні знання (ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається), що здобуваються на уроках іноземної мови в середній школі, продовжують поповнюватися й удосконалюватися у процесі знайомства з елективними курсами з іноземних мов.

Культурологічні фонові знання (знання реалій, прийнятих у спілкуванні в країні, мова якої вивчається) є невід'ємним складником змісту навчальних посібників елективних курсів. Вони передбачають знання учнями загальноприйнятих у країні, мова якої вивчається, найтипівіших норм поведінки (етикету) або комунікативних моделей поведінки; знання культурних реалій. Культурологічна спрямованість змісту навчальних посібників елективних курсів, насичення інформацією про історію, побут і культуру народу – носія мови, що вивчається, умотивовує роботу старшокласників, забезпечує зростання їхньої зацікавленості до виконання комунікативної діяльності, а, отже, сприяє підвищенню ефективності та результативності навчання.

Сучасні лінгводидакти вважають текст основною одиницею профільно-орієнтованого навчання іноземної мови. Добір текстів до навчальних посібників елективних курсів з іноземних мов пропонуємо здійснювати на основі критеріїв, запропонованих Г.І. Вороніною [1]:

1. *Автентичність*. Автентичні тексти запозичаються безпосередньо з повсякденної комунікативної практики носіїв мови і є зразками реальної комунікації. Вони містять найуживаніші мовні й мовленнєві засоби. Автентичні тексти сприяють розвитку комунікативної культури та соціокультурною освіченості учнів.

2. *Інформативність*. Тексти, що пропонуються школярам, є джерелом особистісної та професійно важливої інформації. Вони повинні містити нову інформацію з точки зору їхньої майбутньої професійної діяльності.

3. *Пізнавальна цінність*. Зміст текстів елективних курсів повинен бути особистісно вмотивованим, функціонально-орієнтованим і комунікативним. Інформація текстів розширює загальнокультурний і соціокультурний світогляд старшокласників, сприяє розвитку пам'яті та мислення, почуттів, емоцій.

4. *Проблемність*. Текст має містити проблемну ситуацію, яку учні повинні розв'язати й обґрунтувати в ході виконання творчих завдань.

5. *Міжкультурна спрямованість* передбачає, що темою текстового матеріалу стає інша культура. Школярі спізнають дійсність країни, мова якої вивчається, інші соціальні зразки поведінки.

6. *Прагматичність тексту* полягає в тому, що мовні й мовленнєві засоби, що містяться в ньому, є практично значущими та вживаними в реальному спілкуванні іноземною мовою.

7. *Функціональність*. Цей критерій дозволяє дібрати лексичні одиниці для продуктивного і рецептивного засвоєння в ході розв'язання комунікативних завдань у професійних ситуаціях спілкування.

До перерахованих критеріїв, на наш погляд, варто додати ще один – *відповідність змісту текстів віковим особливостям та інтересам учнів*. Це означає, що тексти повинні відповідати інтелектуальному рівневі розвитку старшокласників, бути значущими для них, задовольняти їхні емоційні та пізнавальні запити.

Автентичність, серед інших критеріїв добору іншомовного навчального матеріалу, є головною вимогою, що висувається Радою Європи до навчальних текстів і матеріалів. Як зазначено в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, автентичний текст є «центром будь-якого акту мовленнєвого спілкування, зовнішньою предметною з'єднувальною ланкою між тим, хто продукує, і тим, хто сприймає, не залежно від того, спілкуються вони безпосередньо чи на відстані» [3, с. 93].

На основі аналізу низки праць різних дослідників проблеми автентичності текстів, зокрема Р. П. Мільруда, О. В. Носонович, М. Р. Vreen, W. Y. Lee, К. Mogtow та ін., нами було виокремлено п'ять критеріїв добору автентичних текстів (АТ), а саме:

- 1) відповідність змісту АТ і теми, що вивчається;
- 2) наявність в АТ соціальної значущості та проблемності;
- 3) урахування морально-етичного аспекту у виборі тем і формулюванні запитань, що виносяться на обговорення у групі;
- 4) актуальність тематики АТ;
- 5) урахування вікових особливостей учнів.

Важливу роль відіграють тексти, пов'язані з тематикою елективних курсів, із спеціалізацією профілю та специфікою майбутньої професії. Розширюється різноманітність текстів, призначених для різних видів читання: *ознайомлювальне* (із розумінням основного змісту тексту); *переглядове/вибіркове* (із метою пошуку необхідної інформації, чи інформації, яка цікавить учня); *вивчальне* (із повним розумінням змісту тексту).

Для *ознайомлювального читання* добираються автентичні матеріали, які містять інформацію про побут, традиції, культуру, історію країни, мова якої вивчається. За видами жанрів тексти можуть бути художніми, науково-популярними (статті з газет, журналів), прагматичними (програми телебачення, оголошення, афіші, меню, вивіски, телефонні довідники, плани міст, розклади руху транспорту тощо).

Організація *переглядового читання* потребує добору тематично пов'язаних текстів (декілька оголошень, рецептів, програм телебачення, інших прагматичних матеріалів), з яких слід вибрати ті, що відповідають заданим параметрам пошуку.

Матеріалом для *вивчального читання* служать пізнавальні тексти (нескладні автентичні або адаптовані тексти різних жанрів: науково-популярні, публіцистичні, художні, а також тексти прагматичного характеру: інструкції, кулінарні рецепти тощо), що містять значущу для учнів інформацію, мовні та смислові труднощі.

У навчальних посібниках елективних курсів з іноземних мов перевага має надаватись ознайомлювальному і переглядовому читанню. За рахунок більш детального й глибокого опрацювання іншомовного тексту відбувається розвиток навчально-пізнавальних умінь старшокласників.

Особлива увага приділяється розвитку вмінь *інтерпретації текстів*. На відміну від базового рівня у процесі засвоєння змісту елективного курсу розвиваються вміння інтерпретувати лінгвістичні та культурознавчі факти в текстах. Профільний рівень передбачає також формування і розвиток умінь інтерпретувати лінгвокраїнознавчі реалії та фонову лексику. Старшокласники повинні бути знайомі зі *стилістичною різноманітністю текстів* і вміти визначати ознаки того чи іншого стилю.

Окрім текстового компонента, важливу роль у змісті навчальних посібників елективних курсів відіграє позатекстовий компонент, до якого віднесено: а) апарат організації засвоєння (запитання і завдання); інструктивні матеріали (пам'ятки, зразки прикладів, алгоритмів тощо); таблиці; підписи-пояснення до ілюстративного матеріалу; вправи; б) ілюстративний матеріал (фотографії, репродукції, малюнки, картки, креслення тощо); в) апарат орієнтування (зміст, вступ, графічні символи, покажчики, бібліографія).

Розроблення змісту елективного курсу та добір навчальних матеріалів до посібника передбачає складання глосарію, тобто базового термінологічного двомовного словника лексичних одиниць, які учні повинні засвоїти у процесі знайомства з курсом.

Добір навчальних матеріалів до змісту посібників елективних курсів здійснюється на основі принципів профільного навчання іноземних мов:

- *варіативності та альтернативності* (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення);
- *наступності та неперервності* (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням);
- *гнучкості* (змісту і форм організації профільного навчання, забезпечення можливості зміни профілю);
- *діагностико-прогностичної реалізованості* (виявлення здібностей учнів до їхньої обґрунтованої орієнтації на профіль навчання);
- *міжпредметної інтеграції* (реалізується в інтегрованому змісті навчальних предметів);
- *соціокультурної/міжкультурної комунікативно-когнітивної спрямованості навчання* (мовленнєвий і культурний розвиток особистості засобами іноземної мови);
- *урахування та розвитку професійної орієнтації старшокласників* за рахунок надання їм можливості поглибленого вивчення іноземної мови, виходячи з їхніх професійних намірів;
- *інтенсифікації мовленнєвої та соціальної взаємодії школярів* засобами іноземної мови;
- *опори на наявний досвід навчання*;

• *продуктивності*, який спрямовує на вдосконалення матеріальних продуктів навчальної діяльності старшокласників і нематеріальних (у формі прийняття смислового рішення, приросту знань, навичок і вмінь, духовних якостей у плані освіти, виховання й розвитку).

Висновки. Добір навчальних матеріалів до змісту посібників елективних курсів з іноземних мов, здійснений відповідно до зазначених вище підходів, принципів і критеріїв має забезпечити: оволодіння учнями рівнем комунікативної компетентності, визначеним навчальною програмою відповідно до шкали європейських стандартів; паралельне і взаємопов'язане навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, кожен з яких є водночас метою і засобом навчання; формування в учнів соціокультурної компетентності через використання відповідних текстових та ілюстративних матеріалів, сприяння вихованню толерантного ставлення і поваги до культури, звичаїв, способу життя країни, мова якої вивчається; реалізацію культурологічного підходу до навчання тощо.

Література

1. Воронина Г. И. Современное состояние преподавания иностранного языка в средней школе и основные направления деятельности по обновлению содержания обучения данному предмету / Г. И. Воронина // Иностранные языки в школе. – 1991. – № 3. – С. 7–8.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-n/page>

3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. докт. пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

4. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / [В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Пед. думка, 2013. – 360 с.

References

1. Voronina G. I. Sovremeniye sostoiianie prepodovaniya inostrannogo yazyka v srednei shkolie i osnovnyie napravleniia deiatelnosti po obnovlieniui sodержaniia obuchenii dannomu predmetu (The current state of foreign language teaching in secondary school and main directions of activities to reconstruct this subject content / G. I. Voronina // Innostrannyye yazyki v shkole. – 1991. – № 3. – S. 7–8.

2. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednioi osvity (State Standard for the basic and complete secondary education): zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 r. № 1392. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-n/page>

3. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment) / Nauk. red. ukr. vyd. dokt. pед. nauk, prof. S. Yu. Nikolaieva. – K. : Lenvit, 2003. – 273 s.

4. Lihvodiydaktychni zasady navchannia inozemnoi movy uchniv starshykh klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (Linguodidactic basis of teaching foreign language

for the students of upper grades in secondary educational institutions) : navch.-metod. posib. / [V. H. Redko, T. K. Polonska, N. P. Basai ta in.] ; za nauk. red. V. H. Redka. – K. : Ped. dumka, 2013. – 360 s.

Полонская Т. К.

ОСОБЕННОСТИ ОТБОРА УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА К СОДЕРЖАНИЮ ПОСОБИЙ ЭЛЕКТИВНЫХ КУРСОВ ПО ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье рассматривается проблема отбора учебного материала к содержанию пособий элективных курсов по иностранным языкам для старшей (профильной) школы, которые входят в состав филологического профиля, расширяют и углубляют его дополнительной профильно-ориентированной информацией по сравнению с действующими учебниками для профильного уровня. Особое внимание уделено тексту как основной единицы профильно-ориентированного обучения иностранному языку (в частности, текстам для изучающего, ознакомительного и просмотрового чтения; принципам и критериям отбора текстов для элективных курсов).

Ключевые слова: иностранный язык, профильно-ориентированное обучение, элективные курсы, содержание пособия, отбор учебного материала.

Polonska T.

SPECIAL FEATURES OF EDUCATIONAL MATERIAL SELECTION TO CONTENT OF ELECTIVE COURSES MANUALS IN FOREIGN LANGUAGES FOR STUDENTS OF PROFILE SCHOOL

The article deals with the problem of educational material selection to the content of elective courses manuals in foreign languages for a high (profile) school, which are the components of philological profile, extend and deepen its additional profile-oriented information in comparison with operating textbooks for a profile level. Special attention is paid to the text as a basic unit of profile-oriented teaching foreign languages (to texts for intensive reading, reading for gist, scanning reading; to principles and criteria of texts selection for elective courses). A number of themes, forms and types of texts oriented on learning profile and future profession is increased in foreign languages elective courses compared with the content of basic subject. The ground for content selection of elective courses in foreign languages to high school students are competence, communicative, individual-oriented and cultural approaches.

Keywords: foreign language, profile-oriented education, elective courses, manual's content, selection of educational material.